

REGIONÁLIS ÉS LOKÁLIS BÚCSÚJÁRÓ HELYEK A VAJDASÁGBAN

Az alábbiakban a vajdasági búcsújáró helyek néhány jellegzetességével fogunk foglalkozni. Párhuzamba állítjuk az ortodox és katolikus kegyhelyeket, szentkutakat, vodicákat. Írásunkban időrendben tárgyaljuk az egyes szenthelyekre történő zarándoklást, azok felvirágzását, illetve visszaszorulását.

Az első világháborúig a napjainkban közkedvelt délvidéki regionális kegyhelyek lokális búcsújáró helyek voltak. Az igazi zarándoklatot a hívők számára az jelentette, ha távolabbi szenthelyeket kerestek fel. A szabadkai bunyevácoknál például az volt a szokás, hogy házasságkötésük előtt legalább egyszer Máriagyúdra is elmentek.¹ Ugyancsak a szabadkaiakkal kapcsolatos az a feljegyzés, miszerint a XVIII. század közepén Nepomuki Szent János hetében Hajósra, pünkösdkor pedig Máriagyúdra zarándokoltak.² A bácskai nép számára az első világháborúig a gyúdi zarándokutak voltak a legjelentősebbek, a szegényebbek, gazdagabbak is részt vettek rajta. Ezeknek a zarándokoknak megsegítésére 1864-ben Jakobcsics József és felesége még alapítványt is létrehozott, hogy tavankuti tanyájukon az arra járó búcsús kereszteknek szállást adjanak, és illően megvendégeljék őket. E célra tíz lánca földet hagytak a szabadkai Szent Teréz-templomra³, az alapítvány tiszteletére egy napjainkban is álló vörös márványkeresztet is emeltettek tavankuti birtokukon, ahol egykor megszálltak a búcsúsok.

A Tisza menti bácskaiak és a bánátiak Máriaradnára mentek, emellett a szegedi kirajzású magyarok évenként elgyalogoltak a szegedi alsóvárosi búcsúba. A tehetősebbek a XIX. század és a XX. század fordulóján Rómában is megfordultak. A búcsújárásokon vásárolt szentképekből pedig arra következtethetünk, hogy többen Máriacellbe is elgyalogoltak. Az írásos forrásokból megállapíthatjuk, hogy a XVII. és a XVIII. században megtelepülő katolikus lakosság, miután konszolidálódik helyzete, szívesen látogatta a barokk korban kialakult búcsújáró helyeket. Ez a szokás megmarad az első világháborúig.

A zarándoklatok úticélja 1920 után gyökeresen megváltozott, mert az emberek, az addig közkedvelt regionális búcsújáró helyekre, a határok megváltozása miatt, már nem mehettek. Az impériumváltás után az addig lokális kegyhelyek egy része regionális búcsújáró helyé alakult át.

AZ APOKRIF KEGYHELYEK

A XIX. századi lourdes-i Mária-jelenés nagy hatással volt a bánági, illetve a bácskai vallásos népeletre. Több Mária-jelenésről gyűjthetünk még napjainkban is legendát, illetve memorátot. A katolikus papság többnyire ezeknek nem tulajdonított nagyobb jelentőséget. Egy-egy szenthely kultusza rövidebb-hosszabb ideig tartott. A második világháború után többnyire teljesen megszűnt. Az apokrif kegyhelyek érdekessége, hogy egy részüket a katolikus, illetve az ortodox hívők is magukénak tudták. Nem valószínű, hogy a szerb szenthelyek összefüggésbe hozhatók a lourdes-i történésekkel, hiszen az egy-egy szenthelyhez fűződő legendák kizárólag a csodálatos gyógyulásokról szólnak. A pravoszláv hívők ezeket nemcsak a Mária-ünnepeken látogatták, hanem valamelyik nyári jeles napon és újhold szombatján.

Törökkanizsán a Shulpel-kastély parkjában az egyik tölgyfához jártak a környékbeliek, mert a csodás gyógyulás esélyében bizakodtak. A legutóbbi néprajzi gyűjtések szerint a népi emlékezet Józseffalván, Obilicévon ugyancsak egy öreg fa gyógyító erejéről szólnak, ahova a jámbor szerb hívek egészségük visszanyerése reményében zarándokoltak. Oroszlámos és Törökkanizsa határán szintén áll egy szentfa és egy -kút, ahová korábban a katolikus, illetve ortodox hívek jártak fohászkodni. Az utóbbiak fakeresztet is állítottak. A helyi pópa időnként kijárt ehhez a szenthelyhez. A kilencvenes évek derekán újra-éled a hely kultusza, közadakozásból a kút mellé 1997-ben egy kisebb kápolnát emeltek az oroszlámosi ortodox hívők. Mokrin határában valamikor a századelőn a falu vallásos szerb asszonyai szentkutat építettek, melléje pedig feszületet, a kikindai vodicának kicsinyített másolatát. Manapság is ide járnak az idősebbek Nagyboldogasszony vigíliáján, hogy az Isten meghallgassa kérésüket. A kút mellett álló keresztekre pedig áldozati tárgyként kendőket kötnek.

Dél-Bánátban, Pancsova környékén a legtöbb szerb falu határában áll valamilyen szenthely. Nikola Vlajić két nagy csoportba sorolta őket, aszerint, hogy van-e a szentkúton kápolna, vagy csak a kereszt és a kút jelzi a szenthelyet.⁴ Mila Bosić⁵ kutatásaiból tudjuk, hogy a vajdasági szerbek Szent Györgytől Nagyboldogasszony napjáig a fontosabb jeles napokat, fogadott ünnepek előestéjét a vodicánál töltötték. Napjainkban a péterrévei szentkút a pravoszláv egyház által elismert egyetlen Mária-kegyhely. Hasonlóan, mint a szabadkai szentkúthoz, az utóbbihoz mindkét vallási felekezet hívei eljárnak, a századelőn az utóbbi még apokrif szenthely volt.⁶

A régi szabadkai földrajzi nevek között olvashatunk a Szentkút utcáról.⁷ Matijevics Lajos 1971-ben⁸ a Prágai kőhid utca elején álló kútnak gyógyító erejéről és keletkezéséről még jól formált legendákat gyűjtött. 1996-ban, amikor erről faggattam az arrafelé élő idős embereket, hogy mit tudnak a kútról, már csak a helynevet ismerték. Az én adatközlőim az Oldal utcát nevezték Szentkút utcának, a hivatalos neve ma Požarevac utca, de közelebbit már nem tudtak róla, az egykori utcanévre is csak azok emlékeznek, akik a századelőn születtek. Hogy mennyire feledésbe merült az egykori apokrif kegyhely, az is bizonyítja, hogy az édesapám történetesen a Szentkút utcában született, de ha emlegette a szülői ház helyét, akkor az *Ódal* utcára hivatkozott. Matijevics 1971-es írásában még a Prágai kőhid utca egy szakaszát nevezi ezzel a helynévvel, 1977-ben már ő is az Oldal utcában jelöli meg az egykori szentkút

helyét. A keveredést a hely meghatározásában minden bizonnyal az okozta, hogy a Görög-malom sarkán a századfordulón fúrtak egy artézi kutat, ide jártak a környékről ivóvízért, amíg – a hatvanas évek közepén – kiépítették a vízvezeték-hálózatot.

A pacséri pravoszláv szentkutat csak az idősebbek emlegették már a kilencvenes években. A falu Babapuszta irányába eső határában állt a kútból és keresztből álló szenthely, pontos helyét 1997-ben már nem sikerült azonosítanunk. Ha Nikola Vlajić felosztását vesszük figyelembe, a Mosztonga menti szerb vodicák a šaponjai, a rančevói, az őrszállási, abba a típusba tartoznak, ahol a pusztában az ásott kút és a kereszt jelzi a szakrális teret. A negyvenes évek végéig a tavasi és a nyári hónapokban újhold szombatján jöttek össze a vallásos asszonyok, *bogomoljkák* hogy együtt imádkozzanak.⁹

A monostori apokrif katolikus vodicához Nagyboldogasszony napján nemcsak a helybeliek mentek ki, hanem a bezdániak is, akik hittek a monostori Szűzanya segítő szándékában. Az apokrif szentkutat közül ez az egyetlen kultikus hely, ahova napjainkban is közösen és egyénileg is kimennek a jámbor hívek. Processzióval Nagyboldogasszony napján, egyénileg pedig Szent Györgytől Szent Mihályig hajnalban, mert akkor jobban meghallgatja a Szűzanya kérésüket. A Mária-képes fülkéket, valamint a szakrális tér keresztjeit fogadalomból tartják rendben.¹⁰

FOGADALMI KEGYKÁPOLNÁK

A lokális kegyhely egy része eredetileg fogadalmi kápolna volt, ahova később a környező települések hívei templomi lobogókkal és kereszttel zarándokoltak egy-egy jeles ünnepen. A csicsovi szerbek lakta pusztában a XVIII. század végén, 1780-ban Josip Mačković zombori tanácsnok építtette azt a kápolnát, melyet Havi Boldogasszony tiszteletére szenteltek fel. Föltételezzük, hogy a kápolna dedikációja alakította ki azt a legendát, miszerint az alapító nyáron hóviharba keveredve eltévedt, s akkor fogadta meg, hogyha hazasegíti a Szűzanya, kápolnát építtet tiszteletére.

A csonoplyai Sarlós Boldogasszony-kápolnát 1894-ben egy nagy ítéletidő után építették a helyi gazdák. Az épület a Telecskai-dombok tövében a Mosztonga patak egyik elágazásában áll. A legenda szerint az egyik budárnak megjelent Mária, és előre figyelmeztette a rossz időre. A kápolna melletti haranggal jég ellen is harangoztak. 1994-ben még arról is tudtak, hogy a kiskutyával, a kisharanggal elkergették a garabonciás diákokat. Csonoplyán korábban még a ludasi búcsúsok is megfordultak.

Fogadalmi kápolnák voltak eredetileg a szerb vodicák is, a nép velük kapcsolatosan is tud a csodás gyógyulásokról¹¹, ezért alakult ki a velük kapcsolatos kultusz.

KEGYKÉPEK, KEGYSZOBROK

Bácskában és Szerémségben a katolikus és pravoszláv templomokban több olyan kegyképet, ikont őriznek, melynek keletkezéséhez különböző legendák fűződnek. A képek mellé kifüggesztett fogadalmi ajándékok, új keletű hálaltáblák arról tanúskodnak, hogy a képek tisztelői felépültek testi, lelki bajaik-

ból. Az egyes kegytárgyakról azt a legendát mesélik, hogy a település alapítói korábbi otthonukból hozták magukkal. Hosszú vándorlásuk során e képek által voltak a Szűzanya oltalmában. Az apatini Fekete Mária-szobor, a svájci Einsiedeln másolata, a tradíció szerint bizonyos Magdalena Gerber a várostelepítéskor adta a templomnak. A hagyomány szerint, ha az utolsó német is elhagyja a várost, akkor azt vissza kell vinnie eredeti helyére. A XVIII. században a szobornak nagy kultusza volt. Az új templom felépítéskor 1798-ban az apatini búcsújárás megszűnik¹². Ebben minden bizonnyal II. József korlátozó rendeleteinek is meghatározó szerepe lehetett, amelyek a vallási élet külső megnyilvánulási formáit is szabályozták.¹³ A központosított egyházpolitika hatására eshettek vissza a bácsi zárandoklatok, melyek a Remete Szent Antal-kápolnához és a csodatevő Szűzanyához¹⁴ fűződtek.

A szabadkai ferencesek templomában őriznek egy Fekete Madonnát, vagy ahogy az itteniek nevezik, Szerecsen Máriát. A czestochowai kegykép másolata a XVIII. század elején kerülhetett Szabadkára.¹⁵ A kegyképnek még napjainkban is nagy jelentősége van a magánáhitatban. A vitrinben, ami körülveszi a Mária-oltárt, újabb keletű kedves tárgyakat, cisősorban női ékszereket őriznek. A régebbi ajándékok elvesztek, mert már több alkalommal kirabolták az oltárt. Az egykori német településen, a kerényi templomban is áll egy hasonló Fekete Madonna-kópia, kultuszáról sajnos nincsenek adataink.

A katolikus kegyképek közül kétségkívül a tekijai, a római Santa Maria Maggiore Fekete Madonnája másolatának legrégebb a kultusza, az eredetileg pestistől óvó kép a XVII. századi Magyarországon törökellenes tartalmat is kapott. A legenda szerint Savoyai Jenő 1716-ban Havi Boldogasszony napján aratta döntő győzelmét Péterváradon.¹⁶ A XVIII. században festett csodatevő Mária-képet őriztek még a zimonyi, az újlaki és a sotini katolikus templomban, ezek legendája is kapcsolatba hozhatók a törökellenes győztes hadjáratokkal.

Versecen a Szent Kereszt-kápolnában a Passauai Madonna filiációját őrzik. Ehhez a képhez zárandokolt a dél-bánáti katolikusság korábban tömegesen. Doroszlóra a búcsújárók ezreit a középkori szentkút mellett a Passauai Madonna is vonzza.

A XVIII. századtól a vajdasági szerbek is több csodatevő ikont tiszteltek, a hilandari Háromkezü Madonna kegyképmásolatából a karlócai görögkeleti érsekség területén több is található. A segítő Szűzanyák közül a legjelentősebb a bezdini, a kovilji, a bogyáni, a remetei, a feneki, a hertelendyfalvi és a siklői. A kegyképeknek külön csoportját alkotják a sötét tónusú Madonnák, melyeket a kolostorok, illetve parókiák leltárkönyvei Arab Szűzanyaként tartanak számon, melyet a pravoszláv néphagyomány szerint Szent Lukács evangélista festette sötét tónusra. A karlócai érsekségben a XVIII. és a XIX. században a hilandari csodatevő ikonok mellett a Brünni Madonna másolatait is tisztelték, melyeket meg is koronáztak.¹⁷ A szabadkai szerb templomban található Fekete Mária a Brünni Madonna helyi változata. A századfordulón, amikor új-jáépítették a templomot, az összes berendezését, az ikonosztázzal együtt kicserélték, csak a Szűzanya trónja az ikonnal maradt közkívánatra az eredeti helyén, mert közismertek voltak a csodatevései.

Olivera Jović a bánáti templomok ikonjainak a tanulmányozásakor figyelt fel arra, hogy e csodatevő képek tisztelete nem kötődik szigorúan egyik val-

lášhoz sem. A pravoszláv templomokban őrzött ikonokat a katolikus hívek is tisztelték. Egyesek ebben a jelenségben a két egyház újraegyesítésének a lehetőségét is látták.¹⁸

TEMLOMBÚCSÚK

Processzióval a bácskai és bánáti magyarok nemcsak a közismert kegyhelyekre mentek. Valamennyi településnek megvolt a vonzásköre, ahova 1947-ig templomi búcsúba jártak. A ludasi Katalin-napi búcsúra körösztrők még a szegedi tanyavilágból is érkeztek. Híresek voltak a szabadkai Rózsa-búcsúk, melyeket az augusztus huszadikát követő vasárnapon tarottak, ide is tömegesen zarándokoltak a szegediek.¹⁹ A sándori szentkút kultusza szüntette meg ezt a zarándoklatot. A horgosiak, adorjániak, kanizsaiak Martonosra mentek, a topolyaiak, kishegyesiek Bajsára, a temesköziet pedig Szajánba jártak ünnepléses külsőségek között búcsúba. A szabadkai V. és VI. kőri magyarok egy keresztje Szent Annakor vett részt a kelebiet tanyasi templom búcsúján. A processzióban résztvevők nem vendégségbe mentek a rokonsághoz, hanem a lelki megnyugvásért, megtisztulásért. Valószínűleg éppen ezért nem tesznek nagy különbséget a szentbúcsú és a templomi búcsú között.

A BÚCSÚJÁRÁS

A bácskai és bánáti katolikusok búcsújáró szokásaiban több változást figyelhetünk meg. E vallási népszokás lelki tartalma nem változott, külsőségeiben is a régi szokásmodellhez igazodott. Hogy az itteniek hova jártak búcsúba, az a mindenkor politikai helyzet függvénye is volt. Jó példa erre, hogy II. József törvényei szüntették meg az apatini és a bácsi zarándoklatokat.

Az első világháború után a korábbi búcsú központokba már nehezen mehettek el, ezért alakulnak át a korábbi lokális kegyhelyek regionálissá. A doroszlói és az almási szentkút a gyüdi zarándokutakat pótolta, a töröktopolyai pedig a radnait. Az új országban a helyi egyház támogatásával vált a Szabadka környéki sándori szentkút tízezreket vonzó búcsújáró helyé. Hogy pótolják a korábbi zarándokutakat, a katolikus egyház is népszerűsítette az addig lokális kegyhelyeket. A plébánosok és kántorok szervezték az utakat. A húszas és harmincas években megjelentetik a régi-új kegyhelyek történetét. Az új körülményekhez alakítják a búcsúénekeket, imádságokat.²⁰ A horgosi Nepomuki Szent János-templomban még egy búcsút tartanak Havas Boldogasszony tiszteletére, hogy helyettesítsék a korábbi közkedvelt szegedi zarándokutakat.

A negyvenes évek végén betiltják a gyalogos zarándoklatot, processziókat, a templomi búcsúba se mehettek a keresztiek. Emiatt a gyalogos búcsújárás teljesen megszűnik. A kegyhelyekre járás viszont nem, s ott a korábban kialakított szokást gyakorolják. Kedvükre énekelik a régi egyházi népekeket, a búcsúvezetők előimádkozók, előénekesek lesznek. Offerek helyett hátatáblát állítanak a Szűzanyának.

A hatvanas évektől ismét nő Bácskában és Bánátban a búcsújáró kedv. A tömegközlekedés fejlődésének következtében nálunk is virágzik a vallási turizmus. Franciaország, Spanyolország, Olaszország világszerte ismert kegyhelyeit választják úticélul a búcsúók. A kilencvenes évektől a magyarok felfe-

dezik Csíksomlyót, melyben az egyháznak is, de a helyi magyar önkormányzatoknak is meghatározó szerepük volt. A korábbi gyűdi, radnai, szegedi búcsújárás teljesen perifériakussá válik. A katolikus és ortodox kegyképek tisztelete ebben az időben többnyire a magánáhitatban jut kifejezésre. Az apokrif szenthelyek többsége már csak a legendák szintjén él. Néhány ortodox kegyhely kultusza az egyház kezdeményezésére, amely nem mentes a napi politikától sem, a kilencvenes években ismét felvirágzik, a hívek kápolnát, keresztet alapítanak.

IRODALOM

- BÁLINT Sándor**
1943 Bácska kegyhelyei. Kalangya, 4.
- BÁLINT Sándor–BARNA Gábor**
1994 Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Budapest
- BERECZ Sándor**
1934 Banatska Topola kegyhelyének története képekkel, búcsújárási imák és énekek. Stara Kanjiža
- BESZÉDES Valéria**
1993 Szentkutak a Mosztonga mentén. Üzenet, 11–12.
1995 A Szűzanya tisztelete Szabadkán. Üzenet, 4–6.
1996 A szabadkai Szentkút–Bunarić interetnikus vonatkozásai. In.: Tükörképek a Sugovicán. Kecskemét
- BOSIĆ, Mila**
1996 Godišnji običaji Srba u Vojvodini. Novi Sad
- CVEKAN, Paskal**
1977 Subotički franjevački samostan. Zagreb
- CSORBA Béla**
1996 Temerini búcsújárók Tekián. Üzenet, 4–6.
- EVETOVICS, János**
1903 Részletek Bács múltjából. A XVII.–XVIII. századból. Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve 6–14.
- MASIĆ, Boris**
1998 Kratka istorija apatinske crkve i grada Apatina. Apatin
- MATIJEVICS Lajos**
1971 Népi magyarázatok két szabadkai víznév keletkezéséről. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 7.
- MILANOVIĆ JOVIĆ, Olivera**
1976 Iz slikarstva i primenjene umetnosti u Vojvodini. Grada za proučavanje spomenika Kulture Vojvodine VI–VII
- PENAVIN Olga–MATIJEVICS Lajos**
1976 Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára. Újvidék
- SEKULIĆ, Ante**
1978 Drevni Bač. Split
- TIMOJEVIĆ, Miroslav**
1997 Poštovanje Bogorodice Brnske kod Srba. Saopštenja XXIX.

TORMÁSY Gábor

1883 A szabadkai főplébánia története. Szabadka

VLAJIĆ, Nikola

1996 Vodicke južnobanatskog okruga. Grada za proučavanje spomenika
Kulture Vojvodine XVIII.

JEGYZETEK

- 1 Tavankuti adatközlőnk 1998-ban mesélte, Marija Stantić
- 2 Tormásy 1883, 82.
- 3 SZTL. Végrendelet gyűjteménye, az irat kelt 1862. augusztus 24.
- 4 Vlajić, 1996, 173, l.
- 5 Bosić, 1996, 297., 374.
- 6 Beszédes, 1995, 276–279.
- 7 Penavin–Matijevics, 1977, 253., 269.
- 8 Matijevics, 1971, 141–143.
- 9 Beszédes, 1993, 531.
- 10 Beszédes, 1993, 534–535.
- 11 Vlajić, 154–155, Beszédes, 1993
- 12 Masić, 1998, 19–20.
- 13 Bálint–Barna, 1994, 145–147.
- 14 Evetovics, 1903, 155–158, Sekulić, 1978, 73.
- 15 Sekulić, 1985, 52–53, Cvekan, 1977, 43., Beszédes, 1995, 276–279.
- 16 Bálint, 1943, 163–164, Csorba, 1996, 212–222.
- 17 Timotijević, 1997, 181–190.
- 18 Jović, 1976, 181.
- 19 Tormásy, 216. A helyi sajtó a múlt század nyolcvanas éveiben minden évben beszámolt
a Rózsa-búcsúról
- 20 Berecz, 1934